

Lamija Hadžiosmanović i Salih Trako

TESAVVUFSKA POEZIJA ARIFA HIKMET-BEGA STOČEVIĆA

Rezime

Arif Hikmet-beg Stočević Rizvanbegović, u Turskoj poznat kao Hersekli Arif Hikmet, spada u posljednje pjesnike divanske poezije. Bio je koliko pjesnik toliko i filozof, publicista, pravnik, reformator; britke i izoštrene misli, dubokouman i snažnog duha. Djelujući na razmeđu dva stoljeća, u dramatičnom dobu nadiranja modernih evropskih stremljenja, u svom je poetskom djelu sjedinio naslijedenu duhovnu tradiciju ali i mnogo novoga, čime se svrstava u neoklasike. U Arif Hikmet-begovom Divanu posebno mjesto zauzimaju lirsko-tesavvufske stihovi, koji se odlikuju ritmičnom melodičnošću i transcendentalnim idealima, a takve primjere nalazimo u bošnjačkoj književnosti još od 15. stoljeća. Iako sadrži i Munadžat, Tevhid, Nat, Tezarru, kaside, musaddese i gazele ipak u pojedinim pjesmama Hikmet-begov Divan ima određenih odstupanja od klasične divanske forme.

Arif Hikmet-beg Stočević Rizvanbegović (Stolac 1839 – Istanbul 1903), u Turskoj poznat kao Hersekli Arif Hikmet, spada u posljednje divanske pjesnike. Arif Hikmet-beg je bio koliko pjesnik toliko i filozof, publicista, pravnik, reformator, pa ne čudi da duboka misaonost vlada njegovim stihom. Britke i brillijantno izoštrene misli, dubokouman,

snažnog duha, pravedan. Pripadao je književnoj tradiciji koja je već bila na izdisaju, jer su razmeđa dva stoljeća i burna historijska stvarnost donosile nove poglede i moderna evropska stremljenja. Dramatično doba, koje je saželo u sebi stoljetna iskustva, ali postalo i vjesnikom novih evropskih tokova. Pjesnik je u svome poetskom djelu sjedinio naslijedenu duhovnu tradiciju i mnogo novoga, pa ga možemo ubrojiti u neoklasike. Bez sumnje, bio je snažna individualnost, o čemu jasno govore njegove pjesme. Između ostalog, iza sebe je ostavio cijelokupan Divan¹, u kojem veliko mjesto zauzimaju lirsko-tesavvufski stihovi, koji se odlikuju ritmičnom melodičnošću i transcendentalnim idealima. Tesavvuf² kao poseban sistem razmišljanja i poimanja ovozemaljskog i onozemaljskog života, udomaćio se i u bošnjačkoj književnosti, posebno poeziji, još u petnaestom stoljeću. U poeziji ovaj pjesnički filozofski izraz ima prepoznatljive i statične znakove, među kojima su najizrazitiji simboli.

Divan našeg pjesnika, koji predstavlja litografisano izdanje rukopisnog primjerka, organiziran je prema svim uzusima koje zahtijeva divanska poezija. Ali, iako sadrži i Munadžat, Tevhid, Nat, Tezarru, kaside, museddese i gazele, ipak u pojedinim pjesmama ima određenih odstupanja, pa su mu razmišljanja izravnija, jasnija i bez podteksta. I baš kad se očekuje nijansiranje zadate teme, odjednom je ubačen stih nekog drugačijeg emotivnog naboja. Refleksivna linija pjesme se prekida naglim iskakanjem u neko drugo i drugačije iskustvo. Tako u pjesmi Hasbi hal (Razmišljanje o sebi), između ostalog, kaže:

¹ *Divanska poezija* nastala je na zasadima islamske kulture i tradicije. Iz njih je baštinila žanrove, formu, i motive. Dominirala je u svim zemljama u kojima su vladali osmanski Turci, sve do kraja devetnaestog stoljeća. Pisali su je visokointelektualni pjesnici, pa je jezikom, stilom, a najprije sakrivenim motivom bila nedostupna manje obrazovanom čitaocu. Divanski stih ima strogo određenu formu, metar i rimu, pa su je stoga često ubrajali u zanatsku vještina, što se, naravno, ne može uzeti kao sasvim tačno. Pjesnik je morao da bude veoma obrazovan, da zna dobro arapski, turski i perzijski jezik, islamsku filozofiju, i, naravno, da bude nadaren.

² *Tesavvuf*, simplificirano kazano, je filozofski pravac nastao pojavom islama. U početnoj fazi to je asketizam, u svom razvoju ide ka misticizmu, da bi u najrazvijenijem stupnju prihvatio panteizam, što je podudarno s učenjem hazreti Mevlane Dželaluddina Rumija. Dok asketizam ima negativan stav prema životu, panteizam razvija univerzalnu ljubav čovjeka prema Bogu i Boga prema čovjeku.

*Allahu moj, iz ništa vrijeme si stvorio
 To čega nije bilo, da bude i da kruži Ti si učinio
 Suprotnost mjerom mudrosti Ti si sazdao
 Savršenu moć svoju Ti si pokazao
 Kome je ljubav prema Tebi postala prijatelj
 Njemu si ovaj svijet tuđincem učinio*

Pa u istoj pjesmi nastavlja:

*Dervišu, kakva je Tvoja nagrada kad bi znao
 Oprost od grijeha bi tražio i molio
 Ti svijet zamišlaš onako kako ga ti vidiš
 Onoga ko ga drukčijim gleda nevjernikom smatraš*

Ovo se osjeća posebno u trenucima kad je ozlojeđen, srdit, nevoljan zbog nepravdi nanesenih narodu, koje je i sam često doživljavao. To nerijetko kazuje pjesmom koju u jednom hipu sroči. Posebno ga je boljelo nepravedno sudstvo, protiv čega je često dizao glas i zbog toga trpio, jer je kao sudija tražio da se ispitaju sve okolnosti zbog kojih je izvršen zločin. Tada bi glasno ponavljaо stihove:

*Ponekog uniženog pod tminom zla ostavljaš
 A ponekog opet da svjetla nadvisuje činiš.*

Veoma je upečatljiv dio poezije posvećen *Ehli bejtu*: Vjerovjesniku Muhammedu, s.a.v., i njegovoј bližoj obitelji. Uvijek je isticao kao primjer uzornog života posljednjeg Božijeg Poslanika, s.a.v., i naglašavao da ga treba proučavati i njegove pouke slijediti. Kada bi govorio o Poslaniku, obično bi izgovarao hadis. "Samo su divje osobe kojima je dozvoljeno da zavide: ona kojoj je Allah dao bogatstvo i koja ima hrabrosti da ga potroši za Istinu, i ona kojoj je dao mudrost, koju primjenjuje na ljudе i uči ih mudrosti."

S obzirom na to da ove pjesme ne spadaju u zadatu temu, o njima nećemo govoriti.

Veoma mu je bio blizak Hazreti Mevlana Dželaluddin Rumi (13. st.) i njegova čuvena *Mesnevija*³. Iako je pripadao kadirijskom tarikatu⁴, često je boravio u mevlevijskim tekijama i napajao se u njima izvornim učenjem ovog nedostižnog pjesnika i učitelja. U svom traganju i istraživanju studirao je i proučavao Mevljinu misao. Mevlevilik propovjeda mir, staloženost i jednakost među ljudima. Posebno je bio zanesen blagim zvucima naja, kada su se derviši pripremali da putuju do samog srca Sveživog. Taj tarikat, jedini koji u sebi sadrži ritualni ples uz muziku, bio je neobičan, ali i privlačan. Mevlana kao utemeljitelj i duša tog pravca ostao je zanimljiv i nikada do kraja otkriven. Svaka rečenica ovog velikog mislioca – pjesnika je najdublja filozofska misao:

*Pozivam srce što se kida zbog odvojenosti
da bih mu otkrio bol želje
Svako biće udaljeno od svog života
Žudi za vremenom kad će bit s Njim sjedinjeno*

I naš pjesnik se u svom duhovnom zrenju obraćao Mevlani. Hikmet ga osluškuje, intelektualno promišlja i na vrhuncu svoga zanosa posvećuje mu dvije kraće ode. Navećemo jednu od njih, koju je Arif Hikmet-beg naslovio *O hazreti Mevlani*:

*Zar je čudo ako su ašici prah pod nogama Mevlane
Blagoslovjen je onaj dom, čista tekija Mevlane*

³ *Dželaluddin Rumi Mevlana* iz Belha (1207-1273), pobjegao je sa svojom obitelji u Anadoliju i nastanio se u Konji, gdje je i djelovao. Osnivač je mevlevijskog tarikata koji je svojim učenjem postao veoma popularan i raširio se po islamskom svijetu. Najpoznatije mu je djelo *Mesnevija* u šest tomova i 25.700 stihova, koja se sastoji od priča u rimovanoj prozi, kur'anskih ajeta i filozofskih sentenci. Ostavio je još iza sebe Divani kebir (Veliki divan) od 1791 rubaije i 2073 gazela.

⁴ *Kadirije*, čiji je osnivač Abdulkadir Gejlani (umro 1166.), spada među najstarije tarikate. U šesnaestom i sedamnaestom stoljeću bio je veoma raširen i utjecajan u Anadoliji, Rumeliji, Siriji i Egiptu. U velikoj mjeri prisutan je sve do danas u Bosni, s tekijama u Sarajevu i Travniku. U Zvorniku i Jajcu više ne postoje.

*Svijet obilaze na putu prve spoznaje
Pa eto Mevlanini putnici druge u spoznaji nadilaze*

Arifu Hikmet-begu je ideja vodilja bio Kur'an, kao izvor i utok filozofske meditacije. S puno ljubavi i promišljanja čitao je i ostale islamske mislioce. Osim Mevlane, naročito ga je privlačila misao velikog Gazalija⁵ i Šejh-Ekbera⁶. Možemo reći da je Šejh-Ekber, u pravom smislu, studirao i istraživao. Bio je, zapravo, opsjednut životom i djelom ovog gorostasa misli:

*Onih koji traže mjesto prave ljubavi Šejh Ekber je
Velika blagodat Allahova svijetu Šejh Ekbera je
Oni koji razumiju njegova djela "Futuhat" i "Fusus"
Shvataju suštinu Vasiona, jer znalač sunca i mjeseca
Šejh Ekber je*

Svijet u kojem je pjesnik živio nije bio njegov svijet, jer je bio hladan, sebičan i upućen samo na stjecanje materijalnih dobara. On se uklanja od neznačica, pohlepnika, licemjera. Među takvim ljudima nema ljubavi kao trajnog pokretača. Nikakvo povinjavanje nikome, osim Vrhovnom, nije bilo u Hikmetovoј prirodi. Pjesnik je bio samosvojan, snažna individualnost: pravedan ali strog, nepokolebljiv, a kada zatreba i prijek. S velikom gorčinom se obraćao onima što ne promišljaju život, nego trče za užitkom kao da su vječni. S puno inventivnosti on kaže:

⁵ Abu Hamid Gazali (Tus 1059-1111), jedan je od najpoznatijih islamskih filozofa nazvan "Dokaz islama". Bio je na dvoru vladara Nizam ul-Mulka da bi 1091. postao profesor na čuvenom univerzitetu *Nizamijji* u Bagdadu. Najznačajnije mu je djelo *Ihya al-ulum ad-din* (Oživljenje vjerskih znanosti). To je prava enciklopedija islamskih nauka, koja je imala velikog utjecaja na razvoj islamske misli. Prevođena je na mnoge evropske jezike.

⁶ Muhiddin Ibn al-Arabi, poznat kao Šejh Ekber (Veliki Šejh) (Mureija 1165 – Damask 1240) – veliki islamski filozof čiju misao proučavaju naučnici širom svijeta. Napisao je mnoga djela, od kojih je veliki broj izgubljen. Sačuvana su: *Futuhat al-Mekiyya* (Objave iz Mekke), *Fusus ul-Hikem* (Dragulji mudrosti), *Targama al-Aswak* (Tumač želja) i *Risalat al-Quds* (Poslanica svetosti). Prevođen je na mnoge evropske i vanevropske jezike.

*Edžel ispred, a konaka malo
Pa ipak se ti nadaš ostanku trajnom*

Podmitljivi vlastodršci i dostojanstvenici, koje nije boljela tuga siromaha, činili su ga nesretnim, pa ima je stihom govorio:

*Oko mržnje upokorava stid
Oko ljubavi ne odražava stid*

Naravno, nije se ponašao ovako što je njim nadvladalo “slijepo srce”, nego naprotiv ljubav i samilost prema poniženom i ugroženom. Ovakva pjesnikova raspoloženja vidljiva su i iz ovih njegovih stihova:

*O Bože, ko su ti poznati savremenici, u čemu je njihova vrlina
Vidjeh ojađene, rastužene, ponižene, pa šute
O Allahu, daj razuma, dostojanstva i uma
Ili na ovom svijetu uništi umjetnika*

U tesavvufu i općenito islamskoj filozofiji nalazio je smirenje. Tada bi se odvajao od stvarnosti i utapao se u jedan drugi, njemu blizak svijet, nastojeći da prodre, da razmakne zavjese i da “srcem vidi”. To su bili i trenuci sreće i mučenja, jer običnom smrtniku je mnogo šta nedostupno. Bio je opsjednut *Vječno privlačnom tajnom*, nedokučivom. Razrijediti gusti veo između čovjeka i Sveživog nije dato bez muke. Takva svoja stanja on kazuje u stihu izbrušenim, iscizeliranim jezikom u nekom samo njemu znanom raspoloženju. Insistira na misaonom osjećanju srcem i spominjanjem Istinitog jezikom. U srcu je oznaka i putokaz na Božijem putu. Srce je trezor dobra i zla. Ako je čisto, ono emitira iz sebe svjetlosne zrake, pa postaje putokaz onome ko se očistio od ovosvjetskih natruha i osvjetljava puteve onoga ko posjeduje takvo blago. Srce je kuća iskrene vjere i vrelo tajni. O tome Mevlana Dželaluddin Rumi veli: “Sufijska se knjiga ne sastoji od crnila i slova; ona nije ništa drugo do srce bijelo kao snijeg”⁷. A Hikmet u stihu kazuje.

⁷ Eva de Vitray Meyerovitch: *Antologija sufijskih tekstova*, s francuskog: Mirjana Dobrović, Zagreb, 1988, str. 34.

*Sveživi ništa ne bilježi osim srca
Mjesta nema greškama u Božijoj kući*

Arif Hikmet-beg često pjeva u slikama i tako predočava svijet oblika. Slikom, ustvari, prikriva pravo značenje, jer u ovoj vrsti poezije nema dijaloga između pjesme i čitaoca. Arifu Hikmet-begu je ideja vodilja Kur'an, kao izvor i utok filozofske meditacije.

Pjesnik je pronicao duboko u sebe, zamišljen. U takvim trenucima želio je najprije da upozna sebe. Mučilo ga je pitanje postojanja i nepostojanja. Posebno je bio opsjednut Allahovom Veličinom, Koji može u trenutku sve dati i sve uzeti, jer ništa se ne događa bez Onoga Ko ravna svjetovima:

Iz “Hasbi hala”:

*Allahu moj, iz ništa vrijeme si stvorio
To čega nije bilo da bude i da kruži – Ti si učinio*

*Mensura⁸ da govori “Ja sam Istina”, nadahnuo si
A poslije da dospije na vješala učinio si*

U Arif Hikmet-begovom Divanu posebno mjesto zauzimaju gazeli pod nazivom Gazelijat. Kako je svaki stih u divanskoj poeziji jedna zasebna misaona cjelina, i gazeli, koje je pjesnik nazvao nedovršenim, daju jednu zaokruženu misao. Dok se pjesnik u nekim stihovima koji nisu slojeviti ne drži strogih obrazaca i modela divanskog pjesništva, gazeli imaju strogu formu, zadatu rimu i metar. To su izrazito lirsko-tesavvufske pjesme, koje, između ostalog, kazuju o misaonom osjećanju srcem, koje

⁸ *Husayn Mansur Hallač* (857-922) – hafiz Kur'ana Časnog. U Basri je postao zaneseni derviš. Na hadždžu, u Haremī Šerifu proveo je godinu dana, posteći u osami. Zbog svojih javnih predavanja bio je utamničen, mučen i osuđen na najtežu smrt – vješala, zato što je rekao “Anal Haqq” (Ja sam Istina). Ova njegova izreka do danas je ostala predmet međusobno oprečnih polemika.

je predvorje Božije riječi. Simboli su, naravno, sedimentirani, jer su konstanta svakog divanskog stiha. Osim srca, izvora duhovnosti, osnovni simboli Arif Hikmet-begove poezije su *vino, ljubav i ljepota*. Uz ove temeljne oznake, koje su matrica divanske poetike, pjesnik često koristi *harabat, leptiricu, svijeću, slavu* uz kojeg redovno dolazi *ruža sa trnjem, usne, mladež, soluf, svjetlost, ogledalo*.

Vino je božansko piće kojim se sufija opija, i što je opijenost snažnija, to je ljubav jača. Čašu napunjenu vinom dodaje šejh svojim muridima u tekiji, što označava da ih upućuje kako da etapno stignu do *Vječne Tajne*. *Vino* je ljubav od koga svako zrno klijia i kojim se duh napaja. Ono je poziv “*Kun fe jekun*”⁹.

Istančanim poetskim izrazom i misaonom snagom pjesnik kazuje duševnu opijenost. Tu osjećamo sažimanje lirskog izraza i tesavvufskog poimanja. Misli su mu *nanizane* s beskrajnim porukama:

*Sjaj čaše da je ogledalo u kome se svijet zrcali, shvatih
Čoše harabata na ovom svijetu da je mjesto smirenja, shvatih*

Harabatom je u prenesenom značenju tekija u kojoj se okupljaju derviši radi spominjanja Božijeg imena – zikra. Uz ovaj pojam redovno ide *saki* (krčmarica), *čaša i vrc*. *Zikr* je ozračje duhovnog života, mjesto gdje se osjeća *Prisutnost*. Jer, kuda god se čovjek okreće, gdje god pogleda, to je Allahova strana.

Ljepota, kao simbol, odnosno primjer *Univerzalne Ljepote*, veoma je prisutna u poeziji Arifa Hikmet-bega Stočevića. Duša nije u stanju da vidi *Ljepotu* ako i sama nije lijepa. *Istiniti* objavljuje da, ukoliko nečiji pogled nije čist, ne može ni vidjeti *Njegovu Ljepotu* bez posrednika. *Njegova Ljepota* je dodana obliku, tako da bude u skladu sa sposobnošću viđenja.

⁹ Kur'an, Sura XXXII.

Sultan Veled¹⁰

Ljepota, ustvari, znači sve prisutnost Boga. Kad Ljepota prevlada, čovjek osjeća bliskost.

Hikmet u jednom svom gazelu kaže:

*Neka Bog blagoslovi, pogledaj sve je Savršena Ljepota
Koja u grudi ašika ubacuje ružičnjak života.*

Ili:

*Ozrači širine srca svjetлом Tvojih Ljepota
Neka krasote Dženneta zasjeni ružičnjak Tvojih Ljepota*

Hikmet je bio majstor prefinjenosti forme. Arhitektonika njegovog stila je umjetnički postupak – prepoznatljiv i samosvojan.

Ljubavlju kao temeljnim simbolom sufijskog pjesništva prožeti su gotovo svi gazeli Hikmetovog poetskog djela. Kur’anske izreke dominiraju kao ideje *spoznaje* (marifet) i ideje *ljubavi* (mehabbet). Jer “to je energija koja sjedinjuje bitak svako bića, njegov životni organj”¹¹.

U ovim gazelima sve je vanvremensko i vanprostorno. Tu je transhisto-rijska riječ *Kur’ana*, amalgam svjetlosti, koja zrači nadduhovnošću. Pjesnik se napaja iz *Uzvišenog vrela*, pa ipak ne može da utoli žed. Božanska ljubav je uzajamna. Ljubav čovjeka prema Bogu i Boga prema čovjeku (*Koje On voli i koji Njega vole*)¹².

*Sagorio sam u hramu Ljubavi, traga mi ne osta
U vatri čežnje pepeo postah, haber o meni ne osta.*

¹⁰ Sultan Veled, organizator mevlevijskog tarikata. Imao je velikog utjecaja na njegovo širenje. Ostavio je dragocjene podatke o svom ocu hazreti Mevlani Dželaluddinu Rumiju u djelu *Fih ma fihī*. Napisao je, između ostalog, i Divan, i još nekoliko značajnih rasprava na perzijskom jeziku.

¹¹ Henry Corben: Historija islamske filozofije od početka do Averoesove smrti (1198), Sarajevo, 1977., str. 228.

¹² Kur’ān, v, 54.

U jednom gazelu on veli:

*Posmatraj sliku ogledala Ljepote, istinske Ljubavi
Kazuje tajnu nečuvenog i nevidenog meni.*

Ovakvi i slični primjeri su veoma česti. Ovim pjesmama kao i ostalim gazelima on putuje u nepoznato, nastojeći da sazna i doživi. "Lijepo je u apsolutnom značenju riječi samo Jedno, Koje nema jednakoga. Jedini, Koji nema sličnoga. Bogati, koji nema potreba. Svemoćni, Koji čini što Mu se svida, Koji sudi kako On hoće".

Gazali

U lirsko-tesavvufskim pjesmama *leptirica* i *svijeća* su nezaobilazan simbol. Ovom sintagmom pjesnik kazuje totalnu predanost *Istinitom* do potpunog iščeznuća. Pri tome je neizbjježan unutarnji treptaj, jer se kanati otvaraju, a Božije poruke približuju. Leptirica kruži oko plamena i njen samrtni ples postaje sve snažniji i brži, dok joj krila ne sagore. I sufija sagorijeva u ljubavi za *Apsolutom*.

Bezvremenim govorom pjesnik potvrđuje svoju opredijeljenost za odricanjem i osamom. Ponekad to iskazuje i cvjetom, najčešće *ružom*, uz koju je obično i *slavuj*. Slavuj označava kosmičku snagu, a pjesnik metaforičkom riječju govorи svoja raspoloženja. On traga za Sveživim, pa ga to duhovno stanje vodi do odricanja svoga fizičkog ja i on kreće ka približenju. Slavuj je ašik koji pati, čezne, jeca, uzdiše. On u visinama traži utjehu i traga. Njegov pijev je ispunjen žudnjom i tugom, jer put do Njega je težak i besputan.

Ruža je s trnjem, ubodi su bolni, pa pored ljepote ima i skrivene bodlje, koje se ne mogu mimoći. U jednoj pjesmi, Arif Hikmet-beg postavlja pitanje slavuju, koje ostaje bez odgovora:

(Iz razmišljanja o duši)

*Slavuju, visine vasione nekada bijahu tvoje mjesto
O slavuju, zbog čega se raspalo tvoje gnijezdo.
Upao si u ovaj tužni trnjak žudeći za ljubavi
O slavuju, na mjestu su ti plač, uzdasi i jecaji*

Simbolima kao što su rubin-usne, nar-obrazi, solufi, mladež, trepavice i slično, pjesnik govori o Svevišnjem. Ideal svakog pjesnika sufije je *Sjedinjenje*. Međutim, to je najviši stupanj i tako nešto je teško postići. Stoga pjesnik “prazni” svoju energiju koristeći upravo ove simbole, da bi izrazio najgorljiviju želju.

(Iz gazela)

*Reci: "On je Allah" – Jedini!
Allah je utočište svakom!
Nije rodio i rođen nije
I niko Mu ravan nije¹³*

To, uprošćeno rečeno, znači, misliti samo na Boga, kuda god hodiš i ma gdje da budeš.

A hazreti Mevlana Dželaluddin veli: “Odbacio sam dvojnost, vidjeh da su dva svijeta jedno: Samo Jednoga tražim, samo Jednoga znam, samo Jednoga vidim, samo Jednoga zovem”¹⁴.

A naš pjesnik u zanosu uzvikuje:

*Ko razmišљa o Sjedinjenju, a ne očekuje tugu
Među pravim ašicima izaziva porugu.*

Ili:

*Potvrdu o dokazu Jednosti ogledalo osvjetljava
Pa šta, ako bi se učeni ponosio darom spoznaja*

Pjesnik izgara u želji, pa mu se ponekad čini da je stigao do “cilja”, da bi odmah to u drugoj pjesmi opovrgao. Hikmet bi više od svega htio da mu izreka “*Al ma'rifa sirri*” (spoznaja je moja tajna) postane ideja vodilja

¹³ Kur'an, CXII.

¹⁴ Eva de Vitray Meyerovitch, nav. djelo, str. 251.

i sastavni dio njegovog bića. Međutim, težak je i neprohodan put do tog stepena.

*Ja sam mjera koraka na rastojanju Jednosti
Mojom hitrinom prevaljeno je sto svjetova "gajba"*

Da bi već u istoj pjesmi posustao i shvatio nepredvidive prepreke:

*Srce sam dao Ljepotici privlačnoj, čija svaka dlaka
Zapliće noge onih što su u vezi sa svijetom duhovnim.*

Ogledalo u kojem se odražava onaj daleki, nedohvatni svijet, ukoliko je zamućeno i ako je na njega pala prašina, nije u stanju da približi željeni cilj. Takva je i duša. Čistota duše odražava se kao u ogledalu. Šejh Ekber o ovome veli: "Ovu pojavu je Bog očitovao kao izuzetno prikladan simbol Njegova bitnog otkrivanja, da onaj kojem se otkriva zna da Ga ne vidi; nema izravnijeg i prikladnijeg simbola za zrenje o kojem se radi. Pokušaj, dakle, i ti vidjeti tijelo zrcala gledajući oblik koji se u njemu odražava: nikoga nećeš vidjeti u isto vrijeme.

I Arif Hikmet-beg koristi ovaj simbol u svojim stihovima:
(Iz gazela)

*Ružnoću i ljepotu na svijetu ogledalo odražava
Slike dobra i zla ogledalo potcrtava*

*Pa šta ako na srce prašina "Osim Njega" padne
Ni najčistije ogledalo bez prašine ne ostaje*

Duhovnu svjetlost – *nur* – priziva svaki istinski sufija, slijedeći dovu Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v. s.

*O Bože moj! Pusti svjetlo u moje srce, svjetlo u moj grob
Svjetlo u moje uho, svjetlo u moj vid
Svjetlo u moju kosu.
Svjetlo u moju kožu, svjetlo u moje tijelo,
Svjetlo u moju krv*

*Svjetlo u moje uho, svjetlo u moj vid
 Svjetlo u moju kosu,
 Svjetlo u moju kožu, svjetlo u moje tijelo,
 Svjetlo u moju kru,
 Svjetlo u moje kosti, svjetlo ispred mene, svjetlo iza mene
 Svjetlo nad mene, svjetlo ispod mene
 Svjetlo ispred mene,
 Svjetlo zdesna i svjetlo slijeva*

Ako putevi nisu osvijetljeni, čovjek tumara, ako duša nema svjetlosti, kao i da ne postoji, ako u srcu nema svjetla, nema ni Istinitog. Svjetlo je putokaz kuda da se kreće, kako da se ide. Bez svjetlosti na srce pada patina koju je teško skinuti; ako je Svevišnji podario čovjeku Jednost dušom spoznati i tek se tada mogu nadati.

Svjetlost izbjiga iz Božije knjige i to je riječ Istine. I Arif Hikmet-beg nerijetko pjeva o Svjetlosti:

*Ti, što Ti je svjetlo odraz znakova Ljubavi
 S Tvojim aškom postaju vidljivi znaci Ljubavi.*

U jednom stihu svog drugog gazela kaže:

*Pa šta, ako bi ove noći mjesecina zasjala
 Jer svjetlo Tvoga lica ružičnjak ove noći obasjava.*

To Arif Hikmet-beg izražava svježom i raskošnom misli i snažnim izrazom.

Pjesnik je proučavao svoje prethodnike, divanske pjesnike, a posebno je cijenio Nailija¹⁵, majstora stiha ovoga žanra i duboke prodorne riječi. Mnoge poete njegovog i kasnijih vremena pokušavali su da ga imitiraju. Književni historičari tvrde da je među njima bio i naš pjesnik, ali sigurno

¹⁵ *Naili* (1613-1698). Pravo ime mu je Mustafa Čelebi. Radio je u dvorskoj kancelariji. Izvjesno vrijeme živio je u Edirne i učestvovao u boju 1655. godine. Bio je veoma poznat divanski pjesnik, snažnog talenta i majstor poetske riječi. Ostavio je iza sebe Divan, koji je štampan 1970. godine.

je da nije bio njegov epigon. Jedno je izvjesno – Arif Hikmet-beg je bio samosvojan i autentičan.

Jedan dio Divana zauzimaju pjesme spjevane u tekijama, kao što navodi njegov biograf Mahmud Kemal ibn ul-Emin. Posebno posljednjih godina svoga života, provodio je dosta vremena u ovim hramovima Božije ljubavi. Tu je nalazio mir i odvajao se od mnogih životnih problema, utapajući se u svijet riječi Sveživog. Derviši su uvijek bili počašćeni njegovim prisustvom. Pri obavljanju zikra, pjesnik je bio toliko zanesen da se činilo kao da lebdi, ukočena pogleda, blijed... Sve je vidio u drugom obliku, svaku riječ, svaki ritam melodije doživljavao je na svoj način. – tvrdi Mahmud Kemal. U tim trenucima stalno bi ponavljao: „*Puno sam putovao, mnogo svijeta video, raznim poslovima se bavio, dosta novca pročardao i zaključio da je najvažnije biti zdrav i srce zaposliti spominjanjem Božijeg imena*“. Pjesme u slavu tarikata nastajale bi tada, u jednom trenu:

*Onaj ko traži duševno blaženstvo
Neka slijedi bektašijski tarikat
Ko nema Ljubavi ne spozna tajnu svjedočenja
Iz bliskosti udaljenje isijava.*

Zanimljivo je da je osjećao svaki tarikat koji islam priznaje bliskim i svakog utemeljitelja određenog reda doživljavao kao svog učitelja, iako se zna da je pripadao kadirijama. O tome svjedoči i njegova biografija i mnoge njegove pjesme. Osnivača kadiriskog tarikata Abdulkadira Gejlanija dobro je poznavao, odnosno njegovu misao, i u životu ga slijedio. Ovaj veliki šejh bio mu je uzor, davao mu je snagu da izdrži nedaće i da se preda Sveobuhvatnom Biću.

Četverostih koji navodimo svjedoči o njegovoj ljubavi prema Abdulkadiru Gejlaniju i molbu da mu bude zagovornik na onome svijetu.

Stihovi nose naslov Pristupanje kadiriskom tarikatu 1873. godine:

*Da stignem do praga Tvoje milosti
Trepavicomam sam meo harem Abdulkadira
Gospodaru, na oba svijeta mene pripremi
Da mi se od pomoći bude veleduše Abdulkadira*

Dok je divanska poezija ostala neosjetljiva na sva društvena zbivanja i previranja, zatvorena u svoje okvire i podređena jednom jedinom cilju – Približenju i Stapanju, pjesme Arifa Hikmet-bega jednim svojim dijelom mogu se ubrojiti u angažirane. Naravno, ako tu izuzmemmo žanrove divanske poezije, iako se i u pokojoj dužoj lirsко-tesavvufskoj pjesmi osjeća da je pritisnut stvarnošću. Tu je neki trzaj i iskakanje iz zadate teme. Ukočen jezik ustupa mjesto slobodnijem izrazu i rimi i nema naslijedene poetike, a više pulsira ovozemaljski život.

Uvjetno rečeno, poetsko djelo Arifa Hikmet-bega Stočevića možemo posmatrati u tri međusobno dodirna, ali, ipak, različita toka. Prvo, pjesme posvećene Svevišnjem i ode posljednjem Božijem poslaniku Muhammedu, s.a.v., te njegovoju užoj rodbini. U tu grupu mogli bismo ubrojiti i pjesme o velikim islamskim filozofima i šejhovima – osnivačima pojedinih tarikata. Drugi tok, su takozvane “mješovite pjesme”, u kojima počinje zaneseni derviš, da bi se odjednom osjetio čovjek nezadovoljan životnom stvarnošću. Tu se osjeća da ga muči nepravda i bestidno bogaćenje s leđa naroda. Tu je vidljiv jedan intimniji izraz, koji u sebi sažima misaonu snagu novim izražajnim sredstvima. Ali Hikmet takva raspoloženja nadvladava snagom vjere, nalazeći azil u tesavvufu iskazanim stihom. Tu je dominantan Hikmet – filozof i Hikmet – pjesnik. Pjesme i tekije su njegov zaklon, da bi daleko od nevolja, u osami, razmišljao o sebi, nastojeći da očisti srce i da primi tajne.

Divan Arifa Hikmet-bega Stočevića Rizvanbegovića ostaće svjedokom snažne poetske riječi velikog pjesnika Bošnjaka. ♦

Abstract

In this paper we have sought to trace Sufi thought in the poetry of the last diwan poet writing in Turkish, Arif Hikmet-beg Stočević-Rizvanbegović. We see evidence that he was a sincere and enthusiastic Sufi in his lyrical Sufi poems, in which the motive is, as a rule, concealed. His complex thought, exceptional poetic gift and powerful expression demonstrate that both in his poetry and his poetic life, Arif Hikmet-beg followed the Islamic tradition, remaining true to it to the end of his days. This will soon be further evidenced by a selection of Hikmet's poetry, which will be published in book form.